

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗОВНІШНЬО-ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ЗАСАД ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ

DESCRIPTION FOREIGN ORGANIZATIONAL FUNDAMENTALS OF RESEARCH INSTITUTIONS IN UKRAINE

Манжула А.А.,

*кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри конституційного,
адміністративного та господарського права
Кіровоградського інституту державного та муніципального управління
Класичного приватного університету*

У статті досліджено етимологію ключових правових категорій: «діяльність», «організація», «зовнішній». Сформульовано авторське визначення поняття «зовнішньо-організаційні засади діяльності науково-дослідних установ». Акцентовано увагу на нормативно-правовому забезпеченні як на основоположній зовнішньо-організаційній засаді діяльності науково-дослідних установ. Зроблено висновок про важливість фінансового, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення діяльності науково-дослідних установ.

Ключові слова: науково-дослідна установа, діяльність, організація, засади, нормативно-правове, фінансове, матеріально-технічне, інформаційне забезпечення.

В статье исследована этимология ключевых правовых категорий: «деятельность», «организация», «внешний». Сформулировано авторское определение понятия «внешне организационные основы деятельности научно-исследовательских учреждений». Акцентировано внимание на нормативно-правовом обеспечении как на основополагающем принципе внешне организационной деятельности научно-исследовательских учреждений. Сделан вывод о важности финансового, материально-технического и информационного обеспечения деятельности научно-исследовательских учреждений.

Ключевые слова: научно-исследовательское учреждение, деятельность, организация, принципы, нормативно-правовое, финансовое, материально-техническое, информационное обеспечение.

The paper studies the etymology of key legal categories: "activity", "organization", "external". Formulated author's definition of the concept of "external organizational framework for the activities of research institutions". The attention to regulatory and legal support as the fundamental principle of external organizational activities of research institutions. The conclusion about the importance of financial, logistical and information support activities of research institutions.

Key words: research institution, activity, organization, principles, regulatory, financial, logistics, information technology.

Постановка проблеми. Під час виконання визначених на нормативно-правовому рівні завдань і функцій науково-дослідні установи вступають у відповідні правовідносини з іншими суб'єктами, що не входять до системи наведених установ. У такому разі виникають і розвиваються правовідносини, що мають зовнішній характер, а тому актуальною є характеристика зовнішньо-організаційних засад діяльності науково-дослідних установ. Нині, зважаючи на безумовне визнання актуальності з боку практичних працівників, науково-дослідних установ активізації залучення їх до зовнішньо-організаційної діяльності, цей процес знайшов належного відображення в нормативно-правових актах, завдяки цьому практика зовнішньо-організаційної діяльності є ефективною, хоча й не позбавлена певних організаційних проблем.

Стан дослідження. Наукові напрацювання таких відомих учених-юристів, як В.Б. Авер'янов, О.М. Бандурка, Д.М. Бахрах, Ю.П. Битяк, В.Т. Білоус, І.П. Голосніченко, Є.О. Дідоренко, Г.В. Задорожня, Р.А. Калюжний, С.В. Ківалов, Ю.М. Козлов, В.К. Колпаков, В.В. Копейчиков, Ю.Ф. Кравченко, Н.Р. Нижник, О.І. Остапенко, В.І. Олефір, І.М. Пахомов, В.П. Цветков, В.О. Шамрай, Ю.С. Шемшученко та інші стали теоретичною основою для формування комплексного уявлення про зовнішньо-організацій-

ну діяльність науково-дослідних установ, що дозволило характеризувати засади зовнішньо-організаційних діяльності науково-дослідних установ в Україні. Проте наведене поряд із підтвердженням актуальності обраного напрямку дослідження вимагає й формування **мети цього дослідження**, що полягає в здійсненні характеристики зовнішньо-організаційних засад діяльності науково-дослідних установ.

Виклад основного матеріалу. Задля вирішення поставленого наукового завдання, по-перше, необхідно визначити сутність поняття «організація діяльності» та, по-друге, визначити її зовнішній прояв.

Так, розглядаючи сутність терміну «діяльність» як складової частини досліджуваного поняття, слід зазначити, що в сучасній українській мові його тлумачать так:

- застосування своєї праці до чого-небудь;
- праця, дії людей у якій-небудь галузі;
- функціонування, діяння органів живого організму;
- робота, функціонування якоїсь організації, установи, машини тощо;
- виявлення сили, енергії чого-небудь [1, с. 306].

Крім того, варто навести філософські погляди щодо сприйняття досліджуваного поняття. Так, авторський колектив філософського енциклопедичного словника зауважує, що «діяльність» – це специ-

фічно людська форма ставлення до навколишнього світу, зміст якої складає його доцільна зміна та перетворення в інтересах людей. При цьому діяльність людини передбачає певне протиставлення суб'єкта й об'єкта діяльності: людина протиставляє себе об'єкту як матеріал, який повинен отримати нову форму та властивості, перетворитися з матеріалу в предмет і продукт діяльності. Більше того, учені наголошують, що будь-яка діяльність включає в себе мету, засіб, результат і сам процес діяльності, а отже, невід'ємною характеристикою діяльності є її усвідомленість. Діяльність є реальною рушійною силою суспільного прогресу й умовою самого існування суспільства [2, с. 160].

У свою чергу поняття «організація» (франц. *organisation* – упорядкування; від лат. *organum*, серед. лат. *organizo* – влаштовувати; грец. *δρᾶνον* – інструмент, знаряддя) авторський колектив «Великого тлумачного словника сучасної української мови» розглядає так:

- як особливості будови чого-небудь;
- як структуру;
- як комплекс заходів, зміст яких полягає в координації дій окремих елементів системи [3, с. 569; 2, с. 448].

Крім того, науковці наголошують на тому, що «організація» являє собою дію за значенням організувати:

- створювати, засновувати що-небудь, залучаючи до цього інших, спираючись на них;
- здійснювати певні заходи громадського значення, розробляючи їх підготовку та проведення;
- забезпечувати, влаштовувати що-небудь, вишукуючи для цього необхідні можливості;
- роздобувати, діставати або готувати що-небудь для когось;
- згуртовувати, об'єднувати кого-небудь із певною метою;
- зосереджувати, мобілізувати, спрямовувати когось на що-небудь;
- чітко налагоджувати, належно впорядкувати що-небудь [1, с. 853].

З філософських поглядів організація являє собою:

- внутрішню впорядкованість, узгодженість взаємодії більш-менш диференційованих та автономних частин цілого, обумовлена його будовою [4, с. 321];
- сукупність процесів або дій, що ведуть до утворення та вдосконалення взаємозв'язків між частинами цілого [2, с. 448].

У науково-правових колах поняття «організація» розглядають як властивість будь-якого матеріального об'єкта, що виявляється у впорядкованості структури, внутрішньої побудови. Організація означає сукупність пов'язаних між собою складових частин (елементів) відповідного об'єкта, а також зв'язків (взаємовідносин) між ними та іншими об'єктами, у результаті чого утворюється певне зовнішнє органічне середовище [3, с. 569]. На думку А.М. Авторгова, організація являє собою певну властивість, яка полягає в раціональному сполученні та впорядкуванні всіх елементів певного об'єкта в часі та про-

сторі таким чином, щоб кожен із них сприяв успіху його діяльності. Організація – це система свідомо скоординованих дій двох і більше осіб, що має на меті об'єднання та підкорення собі дій усіх її членів. Досягнення мети пов'язано з перетворенням ресурсів під час застосування тієї чи іншої технології, у результаті чого створюється певний продукт або послуга [5, с. 100]. У контексті наведеного слід зазначити, що «організація» розглядається також як об'єктивне явище, притаманне всім керованим соціальним об'єктам. У такому розумінні воно (поняття «організація») використовується поряд із поняттям «управління» [3, с. 569]. Так, авторський колектив шеститомної юридичної енциклопедії під поняттям «управління» розуміє функцію організованих систем (соціальних, біологічних, технічних), що забезпечує збереження їх структури та впорядкування відповідно до закономірностей функціонування [6, с. 218]. На думку авторського колективу підручника «Адміністративне право України: загальна частина. Академічний курс», управління як правова категорія знаходить свій вираз у низці характерних для нього ознак, а саме:

- проявляється через спільну діяльність людей, організує їх для такої діяльності у відповідні колективи та організаційно оформлює;

- має на меті упорядкування спільної діяльності шляхом забезпечення погоджених індивідуальних дій учасників такої діяльності через вплив на їх поведінку (волю);

- виступає в ролі регулятора управлінських взаємовідносин, що виникають між суб'єктом та об'єктом у процесі реалізації функцій соціального управління;

- є владним, оскільки базується на підпорядкуванні волі учасників управлінських відносин;

- має особливий апарат реалізації через організаційно оформлені групи людей [7, с. 32].

Таким чином, організація діяльності тісно пов'язана зі здійсненням управлінської діяльності. У ході здійснення заходів, направлених на організацію будь-якої діяльності, її ефективність значно збільшується. С.В. Петков слушно зауважує з приводу зазначеного в дослідженні, присвяченому організаційно-правовим основам менеджменту в органах внутрішніх справ, що під організацією діяльності слід розуміти спосіб підвищення продуктивності праці особи, що оперує інформацією та приймає управлінські рішення за допомогою впровадження наукових методик у галузі планування й організації робочого часу, раціоналізації робочих операцій, а також створення найкращих умов роботи [8, с. 106]. При цьому в рамках цієї статті для нас найбільший інтерес має характеристика зовнішніх організаційних засад діяльності науково-дослідних установ. Так, у сучасній українській мові під словом «зовнішній» розуміють:

- розміщений, розташований, перебуває зовні, на поверхні чого-небудь;

- пов'язаний із виглядом, формою кого-, чого-небудь;

- який перебуває за межами чогось, оточує кого-, що-небудь;
- навколишній;
- який діє зовні;
- який стосується відносин з іншими державами

[1, с. 474].

Отже, з аналізу наведених позицій здається можливим дійти висновку стосовно того, що зовнішньо-організаційні засади діяльності науково-дослідних установ являють собою комплекс визначених на нормативно-правовому рівні заходів, спрямованих на підвищення ефективності такої діяльності, що здійснюються уповноваженими суб'єктами, які не входять до системи науково-дослідних установ. Інакше кажучи, зовнішньо-організаційні засади діяльності науково-дослідних установ являють собою правовідносини, суб'єктами яких виступають, з одного боку, наведені установи, а з іншого – державні органи, їх посадові та службові особи.

Так, насамперед серед основоположних зовнішньо-організаційних засад діяльності науково-дослідних установ слід назвати її нормативно-правове забезпечення. Як зауважує в дослідженні, яке присвячено визначенню механізмів реалізації інформаційної політики у сфері європейської інтеграції, А.В. Баровська, нормативно-правове забезпечення являє собою сукупність нормативно-правових актів, що прямо та опосередковано регулюють певні суспільні відносини [9, с. 60]. У цьому контексті зауважимо, що питання, пов'язані з нормативно-правовим регулюванням діяльності науково-дослідних установ в Україні, були детально розглянуті нами в другому розділі представленого наукового дослідження, а тому в цьому розділі наведемо лише декілька прикладів, пов'язаних із нормативно-правовим забезпеченням діяльності зазначених установ як прояв зовнішньо-організаційних засад такої діяльності. Зокрема, з метою визначення правових, організаційних та фінансових засад функціонування та розвитку науково-технічної сфери, створення умов для наукової та науково-технічної діяльності, забезпечення потреб суспільства та держави в технологічному розвитку Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про наукову і науково-

технічну діяльність» від 13 грудня 1991 р. [10]. Окрім Верховної Ради України, суб'єктом, що здійснює нормативно-правове забезпечення діяльності науково-дослідних установ, виступає вищий орган у системі органів виконавчої влади – Кабінет Міністрів України. Закон України «Про Кабінет Міністрів України» від 27 лютого 2014 р. серед основних завдань Кабінету Міністрів України виділяє, зокрема, завдання з розроблення та виконання загальнодержавних програм науково-технічного розвитку. При цьому згідно зі ст. 49 наведеного нормативно-правового акта Кабінет Міністрів України на основі та на виконання Конституції і законів України, актів Президента України, постанов Верховної Ради України, прийнятих відповідно до Конституції та законів України, видає обов'язкові для виконання акти – постанови та розпорядження. Акти Кабінету Міністрів

України нормативного характеру видаються у формі постанов Кабінету Міністрів України. У свою чергу, акти Кабінету Міністрів України з організаційно-розпорядчих та інших поточних питань видаються у формі розпоряджень Кабінету Міністрів України [11]. Яскравим прикладом нормативно-правового забезпечення Кабінетом Міністрів України діяльності науково-дослідних установ можуть слугувати такі нормативно-правові акти:

- Постанова Кабінету Міністрів України від 14 липня 2010 р. № 589, якою було затверджено Положення «Про базову організацію з науково-технічної діяльності у будівництві», що визначило основні завдання та функції базової організації з науково-технічної діяльності в будівництві та критерії отримання статусу базової організації [12];

- Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2009 р. № 1474-р, яким було затверджено план заходів із підвищення ефективності наукових досліджень та подальшого розвитку науково-технічного потенціалу України [13];

- Постанова Кабінету Міністрів України «Питання підвищення ефективності координації здійснення фундаментальних наукових досліджень» від 28 жовтня 2009 р. № 1182 [14].

Окрім здійснення нормативно-правового забезпечення діяльності, за допомогою рішень вищих органів державної влади утворюються відповідні науково-дослідні установи. Так, відповідно до ст. 8 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» державні наукові установи створюються, реорганізуються та ліквідуються в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, якщо інше не передбачено законом [10]. При цьому згідно зі ст. 1 Закону України «Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу» від 7 лютого 2002 р. Національна академія наук України є вищою державною науковою організацією України, яка організовує та здійснює фундаментальні та прикладні наукові дослідження, а також координує проведення фундаментальних досліджень у наукових установах та організаціях України [15]. При Національній академії наук України створюється міжвідомча рада з координації фундаментальних досліджень в Україні. Зазначений орган було утворено шляхом прийняття відповідного рішення Кабінету Міністрів України – Постанови Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2001 р. № 164. Наведеним нормативно-правовим актом також було затверджено Положення «Про Міжвідомчу раду з координації фундаментальних досліджень», згідно з яким Міжвідомча рада з координації фундаментальних досліджень при Національній академії наук є постійно діючим допоміжним органом, утвореним для сприяння розвитку фундаментальних досліджень в Україні.

Таким чином, однією із зовнішньо-організаційних засад діяльності науково-дослідних установ слід вважати те, що органи влади шляхом прийняття відповідних нормативно-правових актів утворюють,

реорганізують, ліквідовують, а також визначають статус таких установ та інших пов'язаних із ним суб'єктів.

Висновки. Однією з найвагоміших складових зовнішньо-організаційних засад діяльності науково-дослідних установ також виступають контрольно-наглядові заходи, що в такому разі здійснюють суб'єкти, які не входять до системи наведених установ. Крім того, серед досліджуваних засад слід відмітити фінансове, матеріально-технічне та інформаційне забезпечення діяльності науково-дослідних уста-

нов. Особливого значення серед інших зовнішньо-організаційних засад діяльності науково-дослідних установ без сумніву набуває взаємодія цих установ з органами державної влади. Таким чином, під зовнішньо-організаційними засадами діяльності слід розуміти комплекс визначених на нормативно-правовому рівні заходів, спрямованих на підвищення ефективності такої діяльності, що здійснюється уповноваженими суб'єктами, які не входять до системи науково-дослідних установ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел.] – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
2. Философский энциклопедический словарь / редкол.: С.С. Аверинцев, Э.А. Араб-Оглы, Л.Ф. Ильичев и др. – 2-е изд. – М. : Сов. энциклопедия, 1989 – 815 с.
3. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю.С. Шемшученка. – К. : Юрид. думка, 2007. – 992 с.
4. Философский энциклопедический словарь. – М. : ИНФРА-М, 2012. – 576 с.
5. Авторгов А.М. Адміністративно-правовий статус державного виконавця : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / А.М. Авторгов. – К., 2008. – 211 с.
6. Юридична енциклопедія : у 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К. : Українська енциклопедія, 2004– . – Т. 6. – 2004. – 770 с.
7. Адміністративне право України: загальна частина. Академічний курс : [підручник] / за заг ред. академіка НАПрН О.М. Бандурки. – Х. : Золота миля, 2011. – 584 с.
8. Петков С.В. Менеджмент в органах внутрішніх справ (організаційно-правові основи) : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.07 / С.В. Петков. – Х., 2005. – 500 с.
9. Баровська А.В. Механізми реалізації державної інформаційної політики у сфері європейської інтеграції : дис. ... канд. наук з держ. управ. : спец. 25.00.02 / А.В. Баровська. – К., 2010. – 240 с.
10. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 13 грудня 1991 р. № 1977-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 12. – Ст. 165.
11. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 22. – Ст. 222.
12. Про затвердження Положення про базову організацію з науково-технічної діяльності у будівництві : постанова Кабінету Міністрів України від 14 липня 2010 р. № 589 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 53. – Ст. 1783.
13. Про затвердження плану заходів з підвищення ефективності наукових досліджень та подальшого розвитку науково-технічного потенціалу України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2009 р. № 1474-р // Урядовий кур'єр. – 2009. – № 234.
14. Питання підвищення ефективності координації здійснення фундаментальних наукових досліджень : постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2009 р. № 1182 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 86. – Ст. 2907.
15. Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу : Закон України від 7 лютого 2002 р. № 3065-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 30. – Ст. 205.